

FERHAD PAŞA CAMİİ

BİBLİYOGRAFYA :

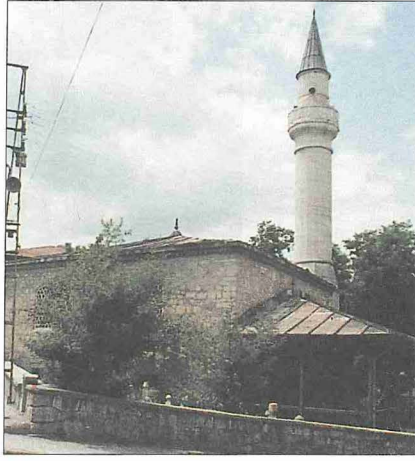
Sâi, *Tezkiretü'l-ebniye*, s. 84, nr. 76; *Tuhfetü'l-mî'marin* (nşr. Rifkı Melül Meriç, *Mimar Sinan: Hayatı, Eseri I* içinde), Ankara 1965, s. 27; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 485; *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, İstanbul 1973, s. 28; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1978, s. 274, nr. 15; a.mlf., "Çatalca'daki Ferhad Paşa Camii", *BÜD*, III (1975), s. 73-90; Fazıl Ayanoglu, "Ferhad Paşa ve Gizli Kalan Vakıflar", *VD*, VII (1968), s. 145-148; Erdem Yücel, "Ferhad Paşa Camii", *İst.A*, X, 5670-5672.

SEMÂVİ EYİCE

FERHAD PAŞA CAMİİ

Kastamonu'da XVI. yüzyılda
Mimar Sinan tarafından
yapılan cami.

Ferhad Paşa Camii - Kastamonu

Kastamonu'nun Cebrâil mahallesinde bulunan cami, cümle kapısı üstündeki bir kitâbeye göre Vezir Ferhad Paşa tarafından Seyfi Dede adında bir velînin isteği üzerine yaptırılmıştır. Kitâbenin, "Ârifin biri iki târîh-i zîbâ yazdı / Birisi hoşça binâ ve biri de şühca binâ" şeklindeki son beytinin ikinci mısraı ebced hesabına göre 967 (1559-60) yılını vermektedir. Bundan anlaşıldığına göre cami, Kanûnî Sultan Süleyman döneminde Şehzade Mehmed'in kızı Hümâ Sultan'ın eşi, Çatalca'da aynı adı taşıyan caminin de bânisi olan Damad Ferhad Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Öncekinin yanında bulunan ikinci bir kitâbe caminin harap bir halde iken 1166 (1752-53) yılında tamir edildiğini haber verir: "Rûhuna Fâtiha Seyfi Dede gerçek erimîş / Himmeti etti bu harab câmii ih-yâ / Çıktı bir ârif dedi târîh-i bedî / Hele tecdid-i binâ oldu bu Ferhad Paşa" (Ahmet Gökoğlu'nun verdiği kopyaya göre). Kapı etrafını çevreleyen silme üzerinde Kâmî adında birinin yazdığı tarihe göre Ferhad Paşa ailesinden bir kişinin himmetiyle vakfın kâtibi tarafından "memmet" tamiri 1195 (1781) yılında yaptırılmıştır.

Mimar Sinan'ın eserlerinin adını veren *Tuhfetü'l-mî'mârîn*'de, Ferhad Paşa'nın Çatalca'daki caminin hemen arkasından "Câmi-i şerîf-i mezbûr der Kastamoni" kaydı bulunduğuna göre her iki hayrat da aynı Ferhad Paşa için Mimar Sinan veya onun adına kalfalarından biri tarafından inşa edilmiştir. Fakat bu kayıt diğer tezkirelerde bulunmaz. Ancak *Tezkiretü'l-ebniye*'de camiler bölümünde kırk dokuz sıra numaralı Ferhad Paşa Camii'nin yanlışlıkla Bolu'da

gösterildiği anlaşılmaktadır. Ahmet Gökoğlu'nun bildirdiğine göre bir belge caminin 1231'de (1816) yeniden tamir edildiğini haber vermektedir. Yine bazı vakıf kayıtlarından, şehir merkezindeki bir hamamla çevredeki bazı arazilerin caminin evkafından olduğu öğrenilmektedir.

Ferhad Paşa Camii kesme taş duvarlı kare planlı bir binadır. Aslında kubbeli olduğu tahmin edilen caminin herhalde kubbesi yıkılmış olduğundan XVIII. yüzyıldaki tamirde üstü kiremit kaplı ahşap çatı ile örtülmüştür. 1950'den sonra da direklere dayanan bir son cemaat yeri inşa edilmiştir. Şerefe altı çıkmasının barok profilli olmasından minarenin de XVIII. yüzyıldaki tamir sırasında bu görünüşü aldığı tahmin edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâi, *Tezkiretü'l-ebniye*, s. 80; *Tuhfetü'l-mî'marin* (nşr. Rifkı Melül Meriç, *Mimar Sinan: Hayatı, Eseri I* içinde), Ankara 1965, s. 27; Ahmet Gökoğlu, *Paphlagonia, Gayrimenkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, Kastamonu 1952, s. 209-211 (cami), s. 367 (hamam); Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1978, s. 275, nr. 16; a.mlf., "Çatalca'daki Ferhad Paşa Camii", *BÜD*, III (1975), s. 77, not 10.

SEMÂVİ EYİCE

FERHAD PAŞA KÜLLİYESİ

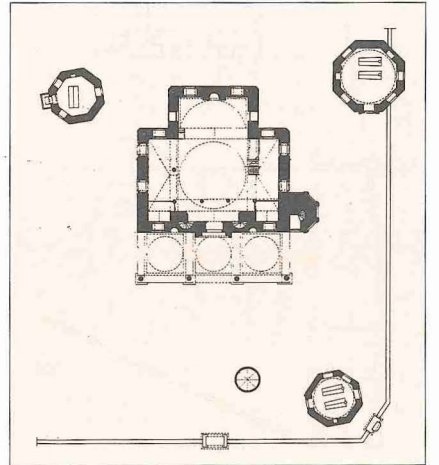
Bosna'nın
Banaluka şehrinde
XVI. yüzyıla ait büyük külliye.

Külliyenin bânisi Bosnalı Gazi Ferhad Paşa, Sokullu Mehmed Paşa'nın da memleketi olan Sokol köyündendir. Ekrem Hakkı Ayverdi, Ferhad Paşa'nın Saray-

bosna'daki vakfiyesinin Safer 995 (Ocak 1587) tarihli olduğunu bildirir. Bu belgeye göre Ferhad Paşa burada camiden başka mektep, hamam, çeşme, saat kulesi, türbe, kervansaray, mahzen, 200 dükkânlı çarşı, Çırkvena suyu üzerinde köprü, Virbas suyu üzerinde ahşap köprü, su yolu ve havuzu, su kemeri, Çırkvena'dan Tophane'ye kadar uzanan 5 arşın genişliğinde kaldırımli bir yol yaptırarak vakfetmiştir. Vakfiyede gelir fazlası ile medrese, dârülhadis, bedesten inşa edilmesi, hamama bir kadınlar kısmının eklenmesi, kervansarayın kurşun kaplanması, Virbas üzerindeki ahşap köprünün kâgire dönüştürülmesi de istenmektedir. Fakat bunlardan hangilerinin gerçekleştiği kesin olarak bilinmemektedir.

Caminin cümle kapısı üstünde celfî-sülûs hatla yazılmış, muhtemelen Sipâhî mahlaslı Mustafa Bey'e ait altı mısralık bir kitâbe yer alır. Bunun ebcedi Ferhad Paşa'nın Bosna sancak beyi olduğu 987 (1579) tarihini verir. Kitâbede açıklandığına göre Ferhad Bey hayratını gazâ malıyla yaptırmıştır. Bu husus vakfiyede de belirtilmektedir. Cami zaman içinde medrese, sıbyan mektebi, hamam, su yolu, kervansaray, çarşı ile bedesten ve köprü gibi ek binalarından birçoğunu kaybetmiş, II. Dünya Savaşı yıllarında harap olmuş, ancak savaştan sonra tamir edilmiştir. 1991-1992 yıllarındaki çarpışmalarla Sırp ateşinden büyük ölçüde zarar gören cami, öğrenildiğine göre 7 Mayıs 1993'te Sırp

Ferhad Paşa Külliyesi'nin planı (Ayverdi, s. 22)

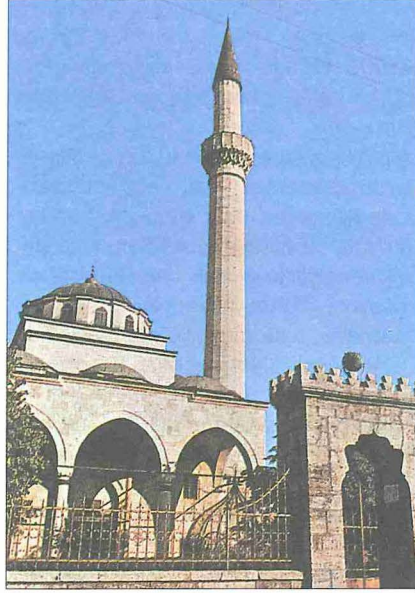

tarafından mayınlarla temelinden itibaren yıkılmıştır.

Ferhad Paşa Camii bir avlu duvarı ile çevrilmiş geniş bir avlunun içinde yer alır. Şadırvan tam eksen üzerinde değildir. Avlunun duvarının pah teşkil ettiği bir köşesinde çeşme bulunmaktadır. Cami, kemerleri dört mermer sütuna dayanan kubbeli, üç bölümlü bir son cemaat yerine sahiptir. Rumeli camilerinin çoğunda görüldüğü gibi evvelce bu son cemaat yerinin dışında öne tek meyilli ahşap çatı ile örtülü ikinci bir son cemaat yeri bulunuyordu. Yakın tarihte yapılan tamirde, yanmış olan bu ilâve bölüm bütünüyle ortadan kaldırılarak kâgir son cemaat yeri revakı açığa çıkarılmıştı.

Herhangi bir süsleme unsurunun bulunmadığı taçkapı kesme taştan çok sade bir sivri kemerin içindedir. Yalnız kemerin üstünde bir dizi taş tomurcuk görülmekteydi. Harim, iki yanında az taşkın kanatlar bulunan kubbeli bir orta bölüm ile kible yönünde ileri çıkan yarım kubbeli bir kısımdan oluşur. Girişin iki yanında duvar kalınlığı içinden oyulan helezonlu merdivenlerden sütunlarla desteklenen ahşap mahfile çıkılır. İki pencere arasına sıkışmış gibi olan mihrap mukarnasıdır. Her cephegedeki pencerelerden başka gerek ana kubbe gerekse mihrap üstündeki yarım kubbede bol sayıda pencere açılmıştır. Harimin ortasında kare bir kule halinde yükselen ve dört ana kemeri gizleyen kitlenin üstünü örten kubbe, pencereli yüksek kasnaklı görünümü ile klasik Türk yapı sanatına orantıları ve biçimiyle oldukça yabancı görünmektedir. Bu kubbe eğer önceki bir onarımda yapılmadıysa caminin klasik üslûba yabancı yerli bir mimar tarafından inşa edildiğini düşündürülebilir.

Külliyenin vakfiyede adları geçen vakıflarından yalnız 3,20 × 3,20 m. ölçüsünde kare planlı basit bir yapı olan saat kulesi durmaktadır. Ekrem Hakkı Ayverdi kulenin yüksekliğini 14 m. kadar olarak hesaplamıştır. Caminin kible duvarı hizasında ve avlu duvarına saplanmış durumda olan Ferhad Paşa Türbesi, cami gibi kesme taştan inşa edilmiş sekiz köşeli ve kubbeli bir yapıdır. İçinde Ferhad Paşa'ninkinden başka ikinci bir sanduka daha vardır. Bunun oğlu Mehmed Paşa'ya ait olduğu kabul edilmektedir. Caminin sol tarafında bulunan daha küçük ve basık ikinci türbe Sâfi Kadın'a ait

Ferhad Paşa Camii - Banaluka / Bosna - Hersek

olup bunun paşanın annesi veya torunu olduğu söylenir. Bu türbe de sekiz köşelidir ve üstü kiremit kaplı bir ahşap çatı ile örtülmüştür. Avlunun içindeki üçüncü türbe ise avlu kapısı ile çeşme arasında ve bunun iç tarafındadır. Yine sekiz köşeli ve kubbeli olan bu türbede Ferhad Paşa'nın bayraktarlarına ait olduğu söylenen iki sanduka yer alır. Caminin yanında, içinde önemli kabirler olan bir de hazîre vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Asim Muftić, *Moschee und Stiftung Ferhad Paša's in Banga Luka*, Leipzig 1941; Zdravko vič, *Iz Porgrače za Pročuvane Spomenika Islamske arhitektura u Jugoslavje*, Beograd 1954, s. 125; Djemal Čelić, "Ferhadija", *Duštvo Konservatore Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1968; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri II*, s. 19-25, rs. 46-67; M. Fučić, "Konservatorski zahvat na Ferhad-Pašinoj Dzamiji u Banjoj Luci", *Nâse Starine*, I, Sarajevo 1953, s. 117-121; Alija Bejtîć, "Spomenici Osmanlijske Arhitekture u Bosne i Hercegovini", *Prilozi*, III-IV (1953); M. Biško, "Konservacija objecta u kompleksu Ferhadije Dzamije u Banjoj Luci", *Nâse Starine*, VII, Sarajevo 1960, s. 81-90; Muharem Omerdić, "Porušeni Oštećeni Vjerski objekti Islamske Zajednice na Tlu Republike Bosne i Hercegovine u Toku Agresije 1992 Godine", *Glasnik Rijaseta Islamske Zajednice*, LV/3-4, Sarajevo 1992, s. 133-163 (Burada, elde edilemeyen Ferhad Paşa Camii ile ilgili bazı yayınlar E. Hakkı Ayverdi tarafından belirtilmiş, ayrıca metin ve bibliyografya Muharem Omerdić'ten tamamlanmıştır).

FERHAD PAŞA TÜRBESİ

İstanbul Eyüp'te
XVI. yüzyılın sonuna ait türbe.

Feshâne ve Câmiikebir caddelerinin birleştiği noktada karakolun karşısındadır. Osmanlı sadrazamlarından Ferhad Paşa tarafından yaptırılmaya başlanan, ancak öldürülmesinden bir müddet sonra tamamlanan türbe onaltıgen planlı olup kesme taştan inşa edilmiştir. Giriş, kuzey cephegedeki öne üç, yanlara birer kemerle açılan dört kare sütunlu ve düz çatılı revaktandır. Sepet örgüsü şeklinde tahta işçiliği gösteren kapının iki yanında mukarnas dolgulu nişler yer alır; ayrıca kapı sövesinin iç yüzlerine karşılıklı sütun başlıkları gömülmüştür. Kapının iki renkli taştan yapılmış hafif basık kemerinin üzerinde bulunan on altı mısralık kitâbede ebcedle verilen 1004 (1595) tarihi ayrıca rakamla da yazılmıştır.

Yer yer renkli taşların kullanıldığı cepheler, tepeleri birer sütun başlığı gibi sona eren yuvarlak pâyelerle birbirinden ayrılmıştır. Yukarıda, bir sıra mukarnas ve onun üstünde bir sıra palmet motifinden oluşan dışa taşkın bir saçak bulunmakta ve yapıyı kurşun kaplı bir kubbe örtmektedir.

Câmiikebir caddesine bakan cephelerin hepsinde, arka tarafta ise birer tane atlayarak altta dikdörtgen söveli ve mermerden delik işi alınlıklı, üstte kaş kemerli pencereler açılmıştır. Penceresiz cephelerin iç mekândaki yüzlerine birer dolap nişi yerleştirilmiştir; alınlıklar mermer olup üzerleri yaldızlanmış âyet kitâbelidir. Alt pencere alınlıkları ile üst pencereler içten revzen-i menkûşlarla kapatılmıştır.

Ferhad Paşa Türbesi - Eyüp

